

Génové manipulácie z hľadiska ekofeminizmu.

Zuzana Kiczková

Pre súčasné diskusie o moderných biotechnológiách je príznačná veľká **polarizovanosť** medzi „stúpecami nádeje“ a „stúpecami hrozby“. V závislosti od svojho presvedčenia legitimizujú aj svoj postoj istým typom argumentácie. *Stúpecmi nádeje* vyzdvihujú a zdôrazňujú prednosti a pozitívny prínos génových manipulácií pre ľudstvo, (odstránenie hladu, získanie lepších úžitkových vlastností poľnohospodárskych plodín, zvýšenie potravinárskej výroby, zefektívnenie liečebných postupov, realizovanie genetickej diagnostiky a génovej terapie, možnosť liečiť doteraz nevyliciteľné choroby napr. rakovinu, AIDS ai.) Symbolom týchto optimisticky ladených nálad a presvedčení je aj projekt „ľudský genom“, cieľom ktorého je skonštruovať genetickú mapu ľudského genomu t.j. poznať a lokalizovať všetky gény, ktoré tvoria ľudský genom a určiť poradie všetkých nukleotidov (1). Zároveň si veľa sľubujú od odhalenia genetických dispozícií ľudského správania (agresivity, zločinnosti, závislosti na drogách, alkoholizmus) a veria, že na základe genetiky sa bude dať vysvetliť správanie a postavenie sociálnych skupín. Uvažovanie „stúpecov nádeje“ viac akcentuje zisky než straty, neistoty a ohrozenia. Neraz bagatelizujú nezamýšľané dôsledkov samotných projektov alebo zastierajú fakt, že sa celkom nedosiahlo to, čo sa od projektu pôvodne očakávalo. Za neopodstatnené považujú sústreďovať pozornosť na bezpečnosť génovo manipulovaných potravín, lebo tam riziká podľa nich nie sú a takéto potraviny nemôžu konzumentovi uškodiť. Prihovárajú sa síce za informačné minimum pre spotrebiteľa, označením: „*vyrobené z geneticky modifikovaného organizmu*“, (pozn. všimnime si, že už sa nehovorí o manipulovanom, ale o modifikovanom organizme). Opatrnejší sú pri efekte transgénnych plodín na biologické spoločenstvo, teda otvorenou pre nich zostáva otázka ohrozenia prirodzených systémov, ale aj tu prevláda optimistický duch, lebo výskum ekologických súvislostí je pomerne mladý a bude prinášať stále nové poznatky. Odmietavý postoj je voči požadovaniu a zavádzaniu moratórií z dôvodu neistôt a zneužití, pričom sa často uvádzajú akoby analogické súvislosti s inými technickými vynálezmi a objavmi (napr. automobilu). Spôsob argumentácie týchto stúpecov je často ladený pozitivisticky a opisy si dávajú záležať na tom, aby neboli podozierané zo zaujatosti, ale budili dojem neutrality a objektívnosti. Vierohodnosť argumentácie má plynúť z uvádzania faktov z posledných vedeckých výskumov s istým nádychom inštrumentalizácie. Priam príznačná je snaha oddeliť fakty a poznatky od ich možných morálnych konzekvencií, a zveriť celý etický arzenál do rúk vraj kompetentnejších – etikom.

Na opačnom póle, *stúpecmi hrozby* viac vyzdvihujú otázku rizík, negatívnych dôsledkov a spoločensko-etických aspektov, (napr. z genetických diagnostických vyšetrení môže vyplynúť, že nositeľ genetickej odchýlky (mutácie) môže byť diskriminovaný). Obavy vyplývajú aj toho, že

zásahy do zárodočných buniek sú nevratné pre nasledujúce generácie a rovnako ťažko predvídateľné sú interakcie geneticky manipulovaných organizmov (napr. vnesením nových génov do chromozómu alebo naopak ich „vystrihnúť“) s pôvodnými. Vnášané zmeny do genetického materiálu nemusia znamenať len liečbu, ale aj pokusy „vylepšovať“ normálny stav genetickej výbavy, a tak sa viac či menej skryto snažiť o novú eugeniku, resp. eugenické inžinierstvo (2). Poukazujú na nedokonalú legislatívu, ktorá necháva priestor pre zneužitie. V tomto type argumentácie sa oveľa viac zdôrazňuje spojenie vedy so sociálno-politickými otázkami. Geneticky manipulované organizmy sú dnes predmetom biznisu, za ktorým stoja veľké a vplyvné medzinárodné firmy. Do problému je silne vtiahnutý tretí svet, pretože práve rozvojové krajiny sa stali testovacím polom pre rôzne transgénne organizmy (napr. sóje rezistentnej na herbicídy, bavlny a kukurice rezistentnej na škodlivý hmyz) a pritom chýba odhad rizika (3).

Dôležité je všimnúť si nielen to, čo stúpenci tohto polarizovaného diskurzu vyzdvihujú, ale aj to, čo v ich prezetnácii chýba a **ako** sa situácia vstupu biotechnológií do života všeobecne hodnotí. Ako príklad uvediem názory Jaroslava Drobníka, prezidenta občianskeho združenia Biotrend, Praha, v nedávno publikovanom článku *Moderní biotechnologie a příroda*. Píše: „*isté pôrodné bolesti tu boli, vedci sa sami spočiatku zľakli, čo všetko táto Pandorina skrinka skrýva a apelovali na predbežnú opatrnosť pri podobných pokusoch. To bola malá komplikácia, ktorá skoro odznela, akonáhle sa zistilo, že žiadne neočakávané hrôzy nevznikajú. Bohužiaľ, metastázovala do zhubného nádoru fantázií a hororu, ktorý živil pochybný show-biznis a stala sa nástrojom nátlakových skupín a volebným heslom neseriózných politikov. Ten neutešene bujnie dodnes* (4, s1.).

Autor v tomto duchu ironizácie a zľahčovania situácie pokračuje ďalej, vyzdvihujúc úspechy moderných biotechnológií, pričom odporcov transgénnych odrôd označuje za skupinu naivných ochrancov a viní ich za pomalý postup fáz, ktorými použitie moderných biotechnológií v poľnohospodárstve prechádza (4, s.2). Tým, že títo odporcovia presadili nevyhnutnosť veľmi dôkladných previerok, trvá zavedenie novej transgéennej odrody okolo päť rokov a stojí rádovo desiatku miliónov USD (4,s.2). Podľa profesora Drobníka je potom celkom „logické“, že zvládnuť to môžu len veľké, väčšinou nadnárodné firmy i to, že investované peniaze chcú dostať späť a ešte aj zarobiť. V takejto situácii sa malí poľnohospodárski podnikatelia dostávajú do závislosti alebo nevládnú konkurovať. Na základe tohto faktu, vyznieva abstraktne jeho téza, podľa ktorej pri zavádzaní transgénnych odrôd „*úplne základná je podmienka odložiť emócie a lobbistické ciele a postupovať racionálne zvážením rizík a prínosov všetkých možností*“ (4,s.2).

Predbežne sa dá zhrnúť. Polarizovaný diskurz o génových manipuláciách, a taký sme zažili aj na interdisciplinárnom seminári v máji 1999 v Bratislave, má charakter buď knockoutovaných (bez konkrétneho génu), alebo transgénnych (s cudzím génom) myší. Stúpenci jednotlivých polarizovaných strán buď (zámerne) vylučujú jeden aspekt, resp. aspoň mlčia o určitých

fenoménoch, vzťahoch a väzbách, alebo (zámerne) vnášajú interpretácie z iného kontextu. V jazykovej hre, v ktorej sa prechádza od výrazu manipulácia k výrazu modifikácia sa skrýva istá podoba substancialistickej argumentácie s manipulačným zámerom. Modifikuje sa niečo o čom sa predpokladá, že má svoj základ, a **na tomto základe** sa uskutočňujú modifikácie. Génové manipulácie ale zasahujú do samotného tohto základu, sú zmenou **v základe** pretože **zámerne** (technikou génovej rekombinácie, ktorá umožnila „strihať“ a opäť spájať úseky DNA) menia genetickú informáciu tak, že organizmus má aspoň jednu novú vlastnosť (nový gén, novú bielkovinu).

Cieľom obidvoch polarizovaných zoskupení je vyvolať dojem, že práve ich interpretácia je tým „ozajstným obrazom skutočnosti“, nárokujúcim si na objektivnosť, hodnotovú neutralitu a hodnovernosť opisu. Vízie moderných biotechnológií sú však sociálne konštrukcie „skutočnosti“, ktoré snahou zvyšovať svoju presvedčivosť majú napomáhať tým, ktorí tieto konštrukcie vytvorili - udržiavať, resp. presadiť si svoju moc. Postupne sa ukázalo sa však, že samotná produkcia týchto biotechnologických konštrukcií, spolu s príslubmi, ktoré dávali, narážajú na hranice a reálne sa nedajú bývalé predstavy úplne splniť. To, čo bolo virtuálne dosažiteľné nie je reálne, a preto sa musí odstupovať od sľubov a robia sa isté korekcie. „*Objaví sa totiž nesúlad medzi množstvom nových informácií, ktoré získame z **Projektu ľudského genomu** a našou schopnosťou ich správne pochopiť a interpretovať. Bude to o to ťažšie, že pôjde o poznatky inej kvality než sú tie, na ktoré bol lekár svojim vzdelaním pripravený. Ich kritické hodnotenie bude vyžadovať ... na úrovni jednotlivca zdravú skepsu, takt, opatrnosť, trpezlivosť i pokoru....Vzrastie medzera medzi diagnostickými a terapeutickými možnosťami medicíny. Za vysokou účinnosťou novej diagnostiky nebudú totiž bezprostredne nasledovať účinné terapeutické zásahy. Otrasy, ktorý to spôsobí vyvolá nedôveru k medicíne, ale možno aj k vedeckej práci vôbec....a otvorí širšie pole pôsobnosti pre liečiteľov a šarlatánov“*, (5,s.133) píše Vladimír Vonka v článku *Nádeje a riziká molekulovej medicíny*, s podtitulom, *Medzi vedou a múdrosťou by nemal nastať rozkol*.

Ďalšie úvahy vychádzajú z tohto predpokladu: génové manipulácie a reprodukčné technológie poskytujú pohľad na živé systémy, ktorý je určovaný a usmerňovaný istým obrazom z pozadia. Tento skrytý obraz vnucuje vieru, že to, čo cez prizmu moderných biotechnológií vidíme je skutočné a že samá skutočnosť sa má tak a tak. Vsugerováva dojem, že vidíme biologickú realitu samotnú, pritom ale to, čo vidíme je regulované a usmerňované obrazom z pozadia. Aby sme neuverili, že tie možnosti, ktoré nám ponúkajú tvorcovia moderných biotechnológií sú automaticky realizovateľné a splniteľné (1) a aby sme si zachovali už spomínanú istú zdravú skepsu, opatrnosť, trpezlivosť a pokoru, potrebujeme sa dozvedieť viac o tých skrytých obrazoch, na základe ktorých sa dané predstavy o možnostiach konštituovali. Potrebujeme dekonštruovať to, ako boli obrazy urobené, načo slúžia a záujem koho (hoci opäť skryto)

vyjadrujú. Zároveň je to základný predpoklad kritického prístupu v ponúkaným víziám, ktoré sa aj pomocou moderných médií štylizujú ako skutočné. Kritika nie je možná, ak neexistuje odstup medzi reálnym a víziou, modelom, resp. virtuálnym.

Na dekonštrukcii obrazov urobili veľký kus práce tie ženy, ktoré radikálne odmietli génové a reprodukčné technológie. Odpor vyústil do založenie medzinárodnej feministickej siete FINRRAGE 1984 a usporiadania viacerých konferencií. Začala sa angažovanosť žien voči technológiám, ktorých etické, hospodárske, zdravotnícke implikácie sú stále ešte veľmi sporné (6).

Veľmi jasne a ostro sformulovali zmysel a účel génových a reprodukčných technológií, ktorý podľa nich spočíva v znehodnotení a ovládaní človeka. Za účelom zisku a hegemoniou moci sa ľudia selektujú. Nové génové a reprodukčné technológie pokračujú **v ideológii a praxi výberu a vylúčenia** (7). Ekofeministky uznávajú, že terapia a profylaxia genetických chorôb je aspektom tohto skúmania a jeho aplikácie, ale len čiastočne, pretože aj ona vychádza v prvom rade z rozlišovania medzi hodnotným a nehodnotným životom, teda o.i. aj z toho, kto je hodný rozmnožovania a kto nie. Génové a reprodukčné technológie prinášajú nové metódy, pomocou ktorých sa organický svet a svet ľudí môže ešte efektívnejšie kontrolovať. Rozhodnutia sa zakladajú na patriarchálnom členení ľudí na hodnotnejších a menej hodnotnejších.

Obraz v pozadí živí vieru, že pre akékoľvek sociálne správanie, budú nájdené gény, resp. genetické dispozície. Revitalizuje sa tak istý typ **biologického determinizmu**, v ktorom sa postuluje jednoznačná kauzálna súvislosť medzi genetickou výbavou a správaním. Viaceré autorky spoločne tvrdia, že moderné biotechnológie sú istým pokračovaním „**redukcionistických prístupov**“ a recidív mechanistickej paradigmy, inovovanej novou konštrukciou objektu skúmania, ktorým je život redukovaný na genetický materiál ako nositeľ informácie. V biológii sa prijala a vžila predstava živého systému ako biologického počítača, ktorého základnou funkciou je spracovanie a odovzdávanie informácií. Vo vymedzovaní živého dominantnú úlohu zohráva molekulárno-genetická úroveň organizácie živého a definície typu: život je spôsob produkcie a reprodukcie identických molekúl (Bernal). Ak genetický kód je program, ktorý riadi priebeh života, stačí ovládať tento genetický, resp. molekulárno-chemický stroj, aby sa oprášil prastarý patriarchálny sen - umelo vytvoriť život. Takéto obrazy a používané metafory o živom sú nielen východiskom génovo-technologických prístupov, ale sú v nich zašifrované aj **etické normy**. Tým, že v týchto vymedzeniach zmizol rozdiel medzi živým a neživým a hranica medzi nimi sa stala nezmyselná, taká etická výzva ako je „úcta pred životom“ prestáva mať opodstatnenie. Redukcia organických celkov na vzájomne nesúvisiace, rozložiteľné a vymeniteľné časti je metódou, ktorá otvára možnosť prekračovať prirodzené hranice pri reprodukcii a vytvorením transgénných foriem života sa prekonávajú druhové bariéry.

Ekofeministky neostávajú len pri identifikácii ontologického a teoreticko-poznávacieho redukcionizmu, ale upozorňujú, že je podporovaný záujmami tých, ktorým slúži a je odpoveďou na potreby určitej formy hospodárskej a politickej organizácie. Jednotliví podnikatelia a fragmentované privátne alebo štátne sektory hospodárstva majú záujem starať sa len o svoj vlastný zisk, pričom kritériom je jeho maximalizácia (napr. v redukcionistickej paradigma je les len komerčné drevo.) Zisk a moc sú úzko spojené s prenikaním do všetkých biologických organizmov. Vandana Shiva (8) uvádza ako príklad redukcionizmu kolonizáciu sadiva (skúsenosti z Indie), ktorá je analogická s kolonizáciou ženského tela, či kolonizáciou reprodukčného procesu žien. Tým, že sa prelomila jednota sadiva ako potravy a zároveň ako výrobného prostriedku, vytvoril sa priestor pre akumuláciu kapitálu, ktorý potreboval privátny priemysel, aby sa etabloval v rastlinnej výrobe a komerčnej výrobe sadiva. Prvý krok v kolonizácii sadiva, ten istý ako v kolonizácii reprodukčného procesu žien, je degradovanie pomocou mechanistickej metafory: rastliny sú primárne „poľnohospodárske stroje“, ženské telo je prostriedok na rodenie detí. Takto sa semená stávajú zo samostatného, sebaobnovujúceho produktu čisto len surovinou pre priemyselnú výrobu (založená na normovaní), čím sa poruší cyklus regenerácie a potiera druhová rozmanitosť lokálnych poľnohospodárskych praktík. Na surovinu premenené sadivo sa neregeneruje samo od seba, hoci semeno ako také je regeneratívnym zdrojom. Genetické zdroje sa teda transformujú prostredníctvom technickej manipulácie zo obnoviteľného zdroja na neobnoviteľný, nemôžu sa samé od sama reprodukovať, ale potrebuje k tomu umelo vytvorené podmienky a dodatky. Takto dochádza k zmene ekologických procesov reprodukcie na technologické procesy reprodukcie. Kým predtým sadivo bolo kontrolované poľnohospodárom, sadivo firmy je kontrolované priemyslom alebo poľnohospodárskym výskumom. Pretrhnutie prirodzených cyklov rastu sa stáva zdrojom rastu kapitálu. Namiesto rekonštrukcie ekologických cyklov pozornosť sa sústreďuje na technické opravy a operuje sa kategóriami „výroba“ a „konzum“

Rozhodujúce sú podľa Vandany Shivy (8) dva problémy 1. vyvlastnenie poľnohospodárov premenou bezplatného všeobecného bohatstva na výmenný tovar, a tak sa aj nové technológie stávajú nástrojom chudoby, a 2. genetická erózia, ktorá súvisí aj s tým, že hodnota produktu sa ráta len vo vzťahu k trhu: rozhodujúca je rentabilita. Rozloženie živých organických súvislostí na ich elementárne časti sa tu dovedlo až k ich ekonomickému bodu, totiž nakoľko sú schopné vytvárať zisk.

Prečo sa ale zdvihla takáto silná vlna odporu voči génovým a reprodukčným technológiám práve zo strany žien? Týkajú sa génové manipulácie viac žien? Postihujú ich inak než mužov? Odpoveď treba začať hľadať v probléme meniaceho sa vzťahu k telu pod vplyvom nástupu reprodukčných technológií. Tieto predstavujú novú formu a intenzívnejšiu kontrolu ženských tel, ktoré sa stali novým spôsobom experimentálnym materiálom, pričom táto perfekcionalizovaná

kontrola reprodukcie nadobúda stále viac komerčný charakter. Gena Corea (9) hovorí o **industrializácii reprodukcie** použitím princípu bežiacého pásu na plodenie. Lekári môžu fabrikovať deti, tým že používajú telá žien ako surovinu. Kontrola kvality pri produkcii detí začína už pred oplodnením. Feministky sa začali pýtať: „Keď sa ženy redukujú na reprodukčný stroj, majú ešte kontrolu nad svojimi životmi? Ak sú len prostriedkom pre nový industriálny proces, sú ešte vôbec slobodné? Možnosť žien, aby rozhodli samy o čase a spôsobe reprodukcie, tvoria centrálnu súčasť sebaurčenia a slobody žien. Požiadavka na sebaurčenia svojho života je jednou zo základných požiadaviek nového ženského hnutia, prezentovaného v mnohých kampaniach a hnutiach. Často označovaná aj ako autonómia, kontrola nad vlastným telom je vedome odvodená zo základného princípu disponovania vlastnou osobou a pochádza z katalógu základných ľudských práv (10).

Ekofeministky ako napr.. Maria Mies (10) a Vandana Shiva (8) analyzujú spoločensko-politický rámec príčin, ktoré ohrozujú život na zemi. Identifikujú ho ako patriarchálno-kapitalistický svetový systém, ktorý je založený na kolonizácii žien, cudzích národov a prírody. Je to systém, ktorý sa zakladá na kontrole ľudí a zdrojov za účelom akumulácie kapitálu a modeli rastúceho konzumizmu. Moderné civilizácie sú založené na kozmológii a antropológii, ktorá štruktúrne rozdeľuje realitu na dve časti, pričom jednej z nich prisudzuje nadvládu. Tak je príroda podriadená človeku, žena mužovi, lokálne globálnemu, periférne centru. Feminizmus dávno kritizuje pohľad na svet, v ktorom dominujú hierarchické dichotómie a antagonistický vzťah medzi oboma hierarchicky usporiadanými časťami. Ich kritika moderných biotechnológií a vedy je zacielená na princípy, na základe ktorých je **živá súvislosť** rozložená a atomizovaná. Ich výzva smeruje k ženám, ktoré by sa mali brániť proti tomu, aby sa živé vzťahy, ktoré sú symbolizované symbiózou medzi matkou a dieťaťom rozbíjali v mene sebaurčenia a autonómie. Potom ale pojmy autonómie a sebaurčenia treba redefinovať na pozadí **zachovania, resp. znovuobjavenia živej súvislosti**, ktorá štrukturuje ten prirodzený svet žien, v ktorom sa ony pohybujú (10).

Prihovárajú sa za vedu, ktorá hľadá **živé vzťahy, symbiózy**, zachovávajúce život; vedu, ktorá akceptuje **hranice** našej planéty, času, nášho života a nie je posadnutá nesmrteľnosťou a všemocnosťou; vedu, ktorá prinavracia **telu** význam a nezakladá dualistické rozdelenie na rozum a telo a vzťah panstva medzi nimi; vedu, ktorá priznáva, že nie je hodnotovo neutrálnym systémom vedenia .

Ekofeministický prístup otvára možnosť považovať svet za aktívny subjekt a nielen za zdroj, ktorý má byť manipulovaný a prispôsobený. To znamená prejsť od subjekt-objektového k **subjekt-subjektovému vzťahu**. Ten neznamená nič iné, len to „že sa rešpektuje **hodnota každej jednej prírodnej bytosti a nestáva sa čisto len prostriedkom pre iné**“ (11, s.76). Dôležitým krokom k obnove života je, aby sa to, čo sa konštruovalo ako pasívne rekonštruovalo opäť ako

aktívne. Hlavným zdrojom tejto aktivizácie je prekonanie odcudzenia od prírodných systémov a sebaobnovovacích cyklov za súčasného rešpektovania rozmanitosti živých foriem. Hľadanie a skúsenosť vzájomnej závislosti a integrity je základom pre utvorenie vedy a vedenia, ktoré nelikviduje samozachovávané sa systémy prírody.

Záver: Na základe uvedených metodologických východísk i globálnych cieľov je zrejmé, prečo ekofeministky odmietajú výskum a používanie génových a reprodukčných technológií. Upozorňujú nielen na odborné a zdravotné aspekty, ale aj na prítomnosť politických, ekonomických a vojenských záujmov (12). Moderné biotechnológie sú podľa nich patriarchálnym mocenským inštrumentom normovania na všetkých úrovniach živého, inštrumentom jeho industrializácie. Vedie k prispôbeniu (znehodnoteniu) a zameraniu života, aj ľudského, podľa záujmov a kritérií priemyselnej výroby, k zničeniu neprispôsobeného, t.j. neprofitujúceho života, k rozsiahlej kontrole a účinnému ovládaniu reprodukčných schopností žien a celého života vôbec. Zároveň umožňuje kontrolu sociálneho života a podieľa sa na zväčšovaní rozdielov medzi bohatými a chudobnými krajinami. Negatívnou konzekvenciou tohto vývojového trendu je homogenizácia, ničenie biologickej a kultúrnej rozmanitosti. To, čo rôzne ženy s ekologickým cítením spája, je snaha **zachovať biodiverzitu a rôznosť kultúr** (13). Nejde im o eurocentrický univerzalizmus, o abstraktné univerzálne ľudské práva, ale o spoločné ľudské potreby, ktoré sa dajú uspokojiť len vtedy, keď sa budú zachovávať a pestovať rôznorodé siete procesov, „symbiózy“, „živé súvislosti“ v prírode a spoločnosti.

Literatúra:

1. Watson, James: Svoboda nesouhlasit, In Vesmír 77, červenec 1998.
2. Lacinová, Ľuba: Génové technológie: Nádej, alebo hrozba? In: Aspekt 1999, č.1.
3. Muška, František: Geneticky modifikované organismy – možnosti jejich hodnocení, In Veronica 1999, č.1.
4. Drobník, Jaroslav: Moderní biotechnologie a příroda, In Veronica, 1999, č.1.
5. Vonka, Vladimír: Naděje a rizika molekulové medicíny, In: VESMÍR 78, březen 1999.
6. Frauen gegen Gen- und Reproduktionstechnologien. Beiträge vom 2. bundesweiten Kongress Frankfurt, 28.-30.10.1988, Frauenoffensive, München 1989.
7. Strobl, Ingrid: Gentechnologie: Instrument der Auslese, In : (6).
8. Shiva, Vandana: Reduktionismus und Regeneration: Eine Krise der Wissenschaft, In: Maria Mies und Vandana Shiva, Ökofeminismus, Beiträge zur Praxis und Theorie, Rotpunktverlag, Zürich 1995.
9. Corea, Gena: Industrialisierung der Reproduktion, In: (6).
10. Mies, Maria: Selbstbestimmung- Das Ende einer Utopie? In: (6).
11. Mies, Maria: Feministische Forschung,- Wissenschaft – Gewalt – Ethik, In: Maria Mies und Vandana Shiva, Ökofeminismus, Beiträge zur Praxis und Theorie, Rotpunktverlag, Zürich 1995.
12. Roth, Claudia: Genzeit. Die Industrialisierung von Pflanze, Tier und Mensch. Limmat, Zürich 1987.
13. Lacinová, Ľuba: Diverse Women for Diversity. In Aspekt 1998, č.2.

Resume

Für die gegenwärtigen Diskussionen über die modernen Biotechnologien ist hohe Polarisierung signifikant. Der Artikel gibt die Charakterisierung der Argumentationsweise von „Vertretern der Hoffnung“ und „Vertretern der Bedrohung“. Es werden die methodologischen Ausgangspunkte der Ökofeministinnen (Kritik des Reduktionismus, der Homogenisierung, der Instrumentalisation) analysiert. Die ethischen, ökonomischen und politischen Aspekte der Gen- und Reproduktionstechnologien werden von der Sicht der Frauenforschung behandelt.